

Możliwości rozwoju turystyki a ochrona wartości krajobrazowych na obszarze gminy Środa Śląska

Opportunities to development of tourism and protection of landscape values on territory of Środa Śląska commune

Beata Raszka, Piotr Krajewski

Katedra Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Ul. Grunwaldzka 53, 50-357 Wrocław

Abstract. Increase inhabitant's consciousness to the attractiveness of local landscape is one of the main condition of keeping cultural identity and visual character of landscape. Appropriate regional policy and sensible spatial economy give additionally a chance to promote commune and development of tourism.

Środa Śląska commune is situated in central part of Lower - Silesian Province, halfway between Wrocław and Legnica. Good connections cause there are more and more one – day tourists from above – mentioned cities. There are good conditions to develop cultural heritage tourism here.

With reference to tourism function Środa Śląska commune can be classified to group of little tourism tradition. But influx of tourists and new production plants in this area cause there is a need to protect landscape. In this order the review of landscape values has been made. Following factors have been taken into consideration: the number of historical buildings and gardens, vantage points, large views, length of visual attractive tracks, the way of land using and harmonious buildings existing in landscape. The result of this research is the list of priority tasks which could protect landscape against devastation and even increase its attractiveness. It could contribute to tourism development on territory of Środa Śląska commune.

Słowa kluczowe: krajobraz, turystyka, ochrona

Key words: landscape, tourism, protection

Wprowadzenie

Różnorodność interpretacji zjawiska turystyki sprawiła, że trudno jest sformułować jedno, uniwersalne określenie ujmujące wszystkie jej aspekty. Stąd tak wiele różnych definicji, rozpatrujących turystykę pod różnymi względami [Gołembski, 2006]: psychologicznym – jako skutek realizowania potrzeb człowieka, społeczno-kulturowym – jako sposób nawiązywania nowych znajomości i więzi społecznych oraz sposób poznawania obyczajów innych społeczeństw oraz ekonomicznym – jako czynnik aktywizujący działalność gospodarczą i przyczyniający się do wytwarzania nowych produktów i powstawania nowych kategorii usług. Pod względem przestrzennym można rozpatrywać turystykę jako czynnik powodujący przekształcenia środowiska przyrodniczego oraz powstawanie nowej infrastruktury – bazy noclegowej, komunikacyjnej czy gastronomicznej. Sprawia to, że krajobraz ulega znaczącym zmianom, często negatywnym. Atrakcyjność krajobrazu jest jednym z ważniejszych motywów wyboru miejsca wypoczynku [Zajadacz, 1999].

Turyści czują potrzebę kontaktu z naturą, poznawania jej i podziwiania krajobrazów odmiennych niż te codzienne. Uciekają z uciążliwego środowiska miejskiego. Spotkanie z przyrodą jest okazją do kontemplacji lub aktywności fizycznej.

Wśród wielu czynników, decydujących o dobrych warunkach rozwoju turystyki na obszarze województwa dolnośląskiego, do najważniejszych zalicza się dobre warunki klimatyczne – mniejsze od przeciętnych amplitudy temperatur powietrza, długie i ciepłe lato, długi okres wegetacyjny roślin, a także zróżnicowanie topograficzne terenu i dużą liczbę potencjalnych atrakcji. O możliwościach aktywizacji turystycznej jakiegoś obszaru decydują jednak nie tylko jego walory i zagospodarowanie turystyczne oraz dostępność komunikacyjna, ale także świadomość mieszkańców o atrakcyjności otaczającego krajobrazu i ich udział w jego ochronie. Wzrost tej świadomości wśród społeczności lokalnej jest podstawowym warunkiem zachowania atrakcyjności wizualnej krajobrazu kulturowego i tożsamości danego regionu. Odpowiednia polityka regionalna i rozsądne gospodarowanie przestrzenią stwarzają dodatkowo szansę na promocję gminy na zewnątrz, a co za tym idzie – rozwój turystyki i innych gałęzi gospodarki. Władze gminy Środa Śląska dostrzegły taką szansę i podjęły próbę aktywizacji turystycznej i gospodarczej regionu. W tym celu utworzono, dobrze oznakowane, nowe szlaki turystyczne umożliwiające aktywny wypoczynek. Zaczęto organizować imprezy kulturalne promujące największą atrakcją turystyczną – Środę Śląską – miasto „wina i skarbów”.

Jednak nie wolno zapomnieć, że napływ turystów oraz lokalizacja nowych obiektów powodują zmiany w krajobrazie. Równoległe z rozwojem regionu należy podejmować działania mające na celu ochronę wartości krajobrazowych. W ramach przeprowadzonych badań dokonano przeglądu oraz oceny walorów krajobrazowych gminy. Na tej podstawie stworzono listę priorytetowych zadań, które uchronią krajobraz przed dewastacją, spowodują wzrost jego atrakcyjności, a dzięki temu przyczynią się do rozwoju turystycznego gminy.

Podstawowe informacje na temat gminy Środa Śląska

Gmina Środa Śląska jest położona w centralnej części województwa dolnośląskiego (ryc. 1), w powiecie średzkim (ryc. 2). Głównym centrum życia społeczno – gospodarczego i kulturalnego jest Środa Śląska, leżąca na starym szlaku handlowym. Łączył on Wrocław z Legnicą i prowadził dalej na zachód przez Zgorzelec do Niemiec. Położenie dokładnie w połowie drogi pomiędzy dwoma dużymi ośrodkami - Wrocławiem i Legnicą, prawdopodobnie było przyczyną powstania nazwy miasta. Z czasem pierwotną nazwę Środa wyparło określenie Nowy Targ (niem. Neumarkt) funkcjonujące do końca II wojny światowej.

Ryc. 1. Położenie w skali woj. dolnośląskiego
Fig. 1. Location in Lower – Silesian Province

Ryc. 2. Położenie w skali powiatu średzkiego
Fig. 2. Location in Środa Śląska district

Powierzchnia gminy obejmuje obszar 215 km², zamieszkiwany pod koniec 2006 roku przez ponad 19 100 osób. Sieć osadniczą tworzy 27 miejscowości rozmieszczonych równomiernie wokół miasta. Obszar gminy położony jest w dwóch krainach geograficznych, różniących się konfiguracją terenu i glebami. Północna część gminy znajduje się w granicach Pradoliny Wrocławskiej, natomiast południowa leży na Równinie Wrocławskiej, w mikroregionie pod nazwą Wysoczyzna Średzka. Badany obszar położony jest w zlewni rzeki Odry, która stanowi jego północną granicę. Większą część gminy zajmują użytki rolne – 73 %, natomiast lasy zajmują niecałe 18 % [Studium..., 2000].

Przez teren gminy przebiegają ważne szlaki komunikacyjne zapewniające dogodne połączenia z innymi miastami: droga krajowa nr 94 Wrocław – Szczecin oraz droga wojewódzka nr 3 Środa Śląska – Oława, która łączy się z autostradą A4. Przez środek gminy przebiega linia kolejowa E-30 Kraków – Drezno, a w odległości 29 km od Środy Śląskiej znajduje się wrocławskie lotnisko.

Przegląd walorów krajobrazowych gminy

Położenie w obrębie dwóch krain geograficznych powoduje, że północna i południowa część gminy Środa Śląska są odmienne pod względem krajobrazowym. Pradolina Wrocławska (północna część gminy) obejmuje dolinę Odry oraz dolne odcinki jej dopływów. Wzdłuż koryta rzeki występują zwarte kompleksy lasów łęgowych – głównie łągi jesionowo – wiązowe oraz podmokłe łąki o wysokich walorach ekologicznych i krajobrazowych (ryc. 3). Ponadto znajdują się tu atrakcyjne starorzecza ze zbiornikami wodnymi i bagienami. Obszar wzdłuż doliny Odry to jeden z najważniejszych korytarzy ekologicznych w Europie Środkowej – jest częścią Krajowej Sieci Ekologicznej ECONET – PL oraz objęty ochroną jako obszar Natura 2000 pod nazwą „Łęgi Odrzańskie”. Tą część gminy cechuje niewielkie nasycenie obiektami zabytkowymi.

Ryc. 3. Krajobraz doliny Odry w okolicy miejscowości Rzeczyca (fot. U. Krajewska)
Fig. 3. Landscape of Odra valley near Rzeczyca (photo by U. Krajewska)

Do niedawna w południowej części gminy przeważał krajobraz rolniczy urozmaicony zadrzewieniami śródpolnymi i niewielkimi pagórkami o łagodnych zboczach (ryc. 4). Większe kompleksy leśne występują tu tylko w pobliżu Chwalimierza. Charakterystyczna dla tej części gminy jest duża liczba zabytków architektury. W wielu miejscowościach znajduje się dominujący w krajobrazie kościół. Powszechnie występują też założenia dworskie i pałacowo – parkowe. Największa liczba obiektów historycznych znajduje się w Środzie Śląskiej. Rozmiar zrealizowanych przedsięwzięć inwestycyjnych sprawił, że krajobraz uległ znaczącym zmianom. W bezpośrednim sąsiedztwie miasta znajduje się podstrefa Legnickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, gdzie zlokalizowano wiele nowych zakładów produkcyjnych [Lentner, 2008].

Ryc. 4. Krajobraz rolniczy w pobliżu Chwalimierza – południowa część gminy (fot. U. Krajewska)
Fig. 4. Agricultural landscape near Chwalimierz – southern part of commune (photo by U. Krajewska)

Dużym walorem krajobrazowym są panoramy miejscowości Świąte, Bukówek i Chwalimierz. Dwuspadowe dachy harmonijnie wpisują się w krajobraz i kontrastują z zielenią otaczających drzew. Wyjątkowa jest panorama Środy Śląskiej od strony zachodniej. Charakterystycznymi elementami są górujące nad miastem wieże kościołów oraz wieża ratuszowa. Od strony wschodniej i południowej panoramy są mniej atrakcyjne ze względu na obecność zakładów przemysłowych.

Ważnym elementem krajobrazu gminy są przydrożne aleje. Do najbardziej malowniczych należą te zlokalizowane w Szczepanowie i Bukówku. Usytuowane są zwykle przy wjazdach do wsi. Pełnią rolę bramy wjazdowej i stanowią doskonałe linie prowadzące. Ze względu na małe zróżnicowanie terenu na obszarze gminy znajdują się tylko trzy punkty widokowe. Szczególnie atrakcyjny widok rozciąga się ze wzniesienia w okolicy Przedmościa, zwanego Górką Przedmojską na „Zielone Łąki”. Jest to rozległy kompleks wilgotnych i świeżych łąk oraz olsów i łągów olchowych, proponowany do objęcia ochroną jako użytek ekologiczny [Studium..., 2000].

Ocena walorów krajobrazowych gminy

Po dokonaniu przeglądu walorów krajobrazowych gminy dokonano oceny atrakcyjności krajobrazu stosując metodę bonitacji punktowej [Bartkowski, 1986]. Pod uwagę brano obecność w krajobrazie elementów wpływających pozytywnie na jego ocenę - obiektów zabytkowych, zespołów pałacowo – parkowych, występowanie punktów widokowych, otwarć widokowych, długości tras atrakcyjnych wizualnie, harmonijne wpisanie zabudowy w krajobraz i in. Kryteria oceny poszczególnych kategorii zawiera tabela nr 1. Ogólną wartość pomniejszono w przypadku obecności elementów mających negatywny wpływ dla oceny jakości wizualnej krajobrazu [Śleszyński, 2000] tj. linii kolejowych i utwardzonych dróg oraz zakładów produkcyjnych i innych obiektów przemysłowych.

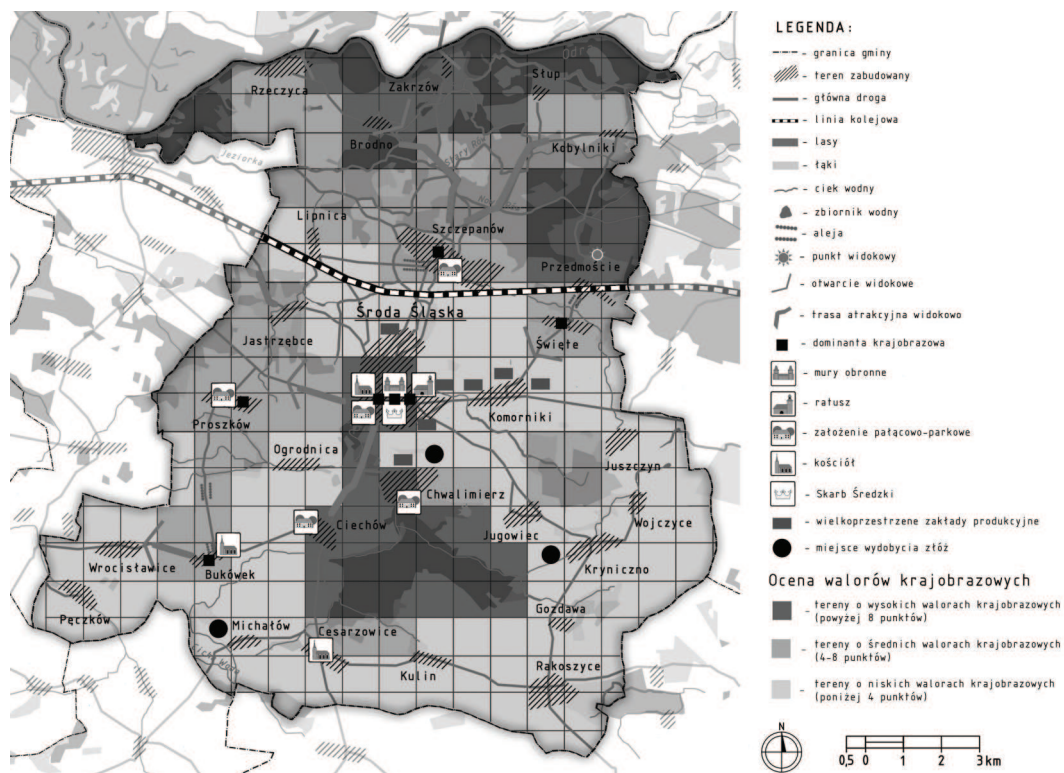
Na podstawie tych kryteriów sporządzono mapę oceny walorów krajobrazowych (ryc. 5). Obszar gminy podzielono na kwadraty o powierzchni 1km² przy zastosowaniu trzystopniowej skali podziału: najwyższe walory krajobrazowe – kwadraty, które uzyskały powyżej 8 punktów, średnie walory krajobrazowe – 4-8 punktów i niskie walory krajobrazowe – kwadraty poniżej 4 punktów. Należy tu dodać, że najwyższa osiągnięta wartość punktowa to 12, natomiast najniższa to 0 punktów.

Możliwości rozwoju...

Tabela 1. Kryteria oceny walorów krajobrazowych
Table 1. Criteria of landscape values assessment

L.p.	Kryterium oceny	Wartość punktowa
1.	Obecność w krajobrazie obiektów zabytkowych (punkty za każdy obiekt): - obiekt powierzchniowy - obiekt punktowy	+2 pkt. +1 pkt.
2.	Obecność w krajobrazie różnych form pokrycia terenu: - lasy łąkowe - lasy łąkowe - łąki - użytki rolne z zadrzewieniami śródpolnymi - użytki rolne bez zadrzewień śródpolnych	+4 pkt. +3 pkt. +2 pkt. +1 pkt. 0 pkt.
3.	Obecność w krajobrazie elementów liniowych urozmaicających krajobraz: - ciek wodny - aleje drzew - trasy atrakcyjne widokowo - pasy wiatrochronne	+3 pkt. +2 pkt. +1 pkt. +1 pkt.
4.	Obecność w krajobrazie elementów punktowych urozmaicających krajobraz: - zbiorniki wodne - punkty widokowe - otwarcia widokowe - dominanty krajobrazowe	+3 pkt. +2 pkt. +1 pkt. +1 pkt.
5.	Harmonijne wpisanie zabudowy w krajobraz – atrakcyjne panoramy Nieharmonijne wpisanie zabudowy w krajobraz – brak panoram	+2 pkt. 0 pkt.
6.	Obecność w krajobrazie elementów liniowych zaburzających krajobraz: - linie kolejowe - drogi utwardzone	- 2 pkt. - 1 pkt.
7.	Obecność w krajobrazie elementów powierzchniowych zaburzających krajobraz: - wielkoprzestrzenne zakłady produkcyjne - inne obiekty przemysłowe - miejsca wydobywania złóż	- 3 pkt. - 2 pkt. - 1 pkt.

Obszary o najwyższych walorach krajobrazowych to północna część gminy, wzdłuż rzeki Odry, z rozległymi kompleksami lasów łąkowych i starorzeczami, obszar projektowanego użytku ekologicznego „Zielone Łąki” w okolicy Przedmościa, historyczne centrum miasta Środa Śląska z licznymi zabytkami architektury, a także tereny znajdujące się na południe od miasta obejmujące kompleksy leśne i krajobraz rolniczy w okolicy Chwalimierza i Ciechowa. Do grupy o średnich walorach krajobrazowych zaliczono tereny na zachód od Środy Śląskiej obejmujące urozmaicony alejami i zadrzewieniami śródpolnymi krajobraz rolniczy w okolicy Proszkowa, Jastrzębiec i Bukówka oraz tereny na północ od Szczepanowa z rozległymi kompleksami lasów łąkowych. Natomiast niskie walory krajobrazowe reprezentują tereny znajdujące się na północ oraz na zachód od Środy Śląskiej, ze względu na obecność zakładów przemysłowych i linii kolejowej. Do tej grupy zaliczono także tereny w południowej części gminy o mało urozmaiconym krajobrazie rolniczym.

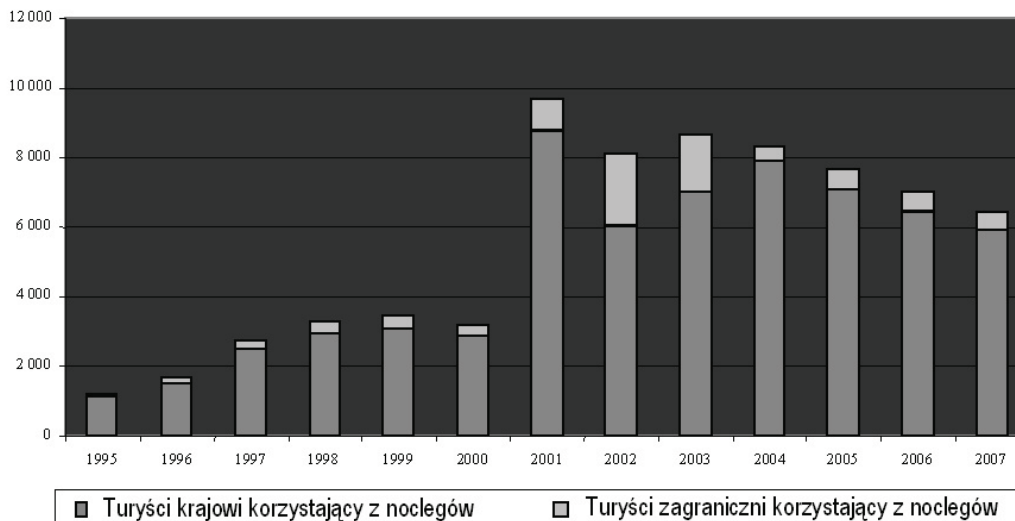
Ryc. 5. Ocena walorów krajobrazowych gminy Środa Śląska
Fig. 5. Landscape values assessment of Środa Śląska commune

Możliwości rozwoju turystyki

Europejska Konwencja Krajobrazowa podkreśla wagę krajobrazów codziennych na równi z tymi wyjątkowymi [Explanatory Report]. Tylko kompleksowe i interdyscyplinarne działania są w stanie uchronić krajobraz przed dewastacją, a tym samym przyciągnąć turystów. Idea ochrony krajobrazu zakłada jednak także planowe kształtowanie krajobrazu oraz przywrócenie wartości zdegradowanych przez intensywne użytkowanie gospodarcze. Na podstawie przeglądu walorów krajobrazowych oraz istniejącego zagospodarowania turystycznego na terenie gminy wyznaczono możliwości rozwoju turystyki oraz sporządzono listę priorytetowych działań mających na celu ochronę wartości krajobrazowych.

W odniesieniu do funkcji turystycznej możemy zaliczyć gminę Środa Śląska do grupy o niewielkich tradycjach turystycznych. Po okresie zastoju w latach 90 – tych, podjęto próbę aktywizacji turystycznej. W tym celu utworzono dobrze oznakowane nowe szlaki rowerowe umożliwiające aktywny wypoczynek. Radni gminy podjęli decyzję o przystąpieniu do Partnerstwa Doliny Środkowej Odry oraz Dolnośląskiej Organizacji Turystycznej, co umożliwi większą promocję miasta i okolic na arenie krajowej i międzynarodowej. Duże znaczenie dla uznania Środy Śląskiej ważnym miejscem na kulturalnej mapie Polski miała decyzja o wystawieniu w miejskim Muzeum Regionalnym „Skarbu Średzkiego” – średniowiecznych klejnotów należących niegdyś do czeskiego króla Karola IV Luksemburskiego. Wyrazem kulturalnych potrzeb i aktywności społeczeństwa oraz dodatkową możliwością promocji stały się organizowane cyklicznie imprezy kulturalne. W 1998r. przywrócono „Dni Środy Śląskiej”, a od 2005 r. obchodzone jest dwudniowe „Święto Wina w Mieście Skarbów” [Żerelik, 2006].

Pomimo zabiegów marketingowych liczba turystów korzystających z noclegów na terenie gminy jest nadal niewielka, choć wzrosła w ostatnim dziesięcioleciu ponad dwukrotnie (wykres 1).

Wykres 1. Turyści korzystający z noclegów na terenie gminy. (źródło: dane GUS z lat 1995 – 2007)
Tourists using accommodation in the local area.

Gwałtowny wzrost liczby osób korzystających z noclegów w 2001 r. był spowodowany powstaniem nowego obiektu hotelowego oraz podpisaniem umowy z niemiecką gminą Saterland o partnerskiej współpracy, która zakłada popieranie kontaktów między mieszkańcami, instytucjami oraz propagowanie wymiany młodzieży. Turyści zagraniczni to głównie ludność niemiecka, w tym osoby wywodzące się z tych terenów. Rzeczywista liczba odwiedzających jest jednak znacznie większa, gdyż dobre połączenia drogowe i kolejowe sprawiają, że gmina staje się coraz częstszym miejscem jednodniowych wyjazdów mieszkańców zarówno Wrocławia, jak i Legnicy. Oferta turystyczna powinna zostać skierowana przede wszystkim do nich. Liczba osób mieszkających w ośrodkach miejskich wciąż wzrasta, co sprawia, że zjawisko turystyki podmiejskiej przybiera charakter masowy i stanowi dla mieszkańców miast popularną formę spędzania czasu.

Możliwości i bariery rozwoju turystyki krajoznawczej uzależnione są od walorów przyrodniczych, antropogenicznych, bazy infrastrukturalnej oraz świadomości mieszkańców o wartości otaczającej przestrzeni. Na terenie gminy, zwłaszcza w jej północnej części, atrakcyjnej turystycznie ze względu na duże obszary leśne oraz bliskość Odry, istnieją dobre warunki rozwoju turystyki krajoznawczej. Może także rozwijać się tu agroturystyka. Gminy jednomiasteczkowe są bardziej kameralne niż wielomiejscowe, co sprzyja aktywizacji turystycznej i zapewnia stosunkową łatwość utrzymania harmonijnego rozwoju [Kosiński, 2000]. Środa Śląska mogłaby pełnić rolę ośrodka o zasięgu ponadlokalnym, wspomaganego przez okoliczne wsie. Miasto zostało w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego zaproponowane do objęcia ochroną jako park kulturowy, ze względu na zachowany średniowieczny układ urbanistyczny.

W przypadku zagospodarowania turystycznego barierami rozwoju są mała liczba obiektów noclegowych – łącznie oferują 145 miejsc noclegowych, brak gospodarstw agroturystycznych, brak punktów informacji turystycznej i słabo rozwinięte usługi poza Środą Śląską. Możliwości rozwoju tkwią w tym wypadku w budowie nowych obiektów noclegowych, popularyzacji istniejących i wytyczeniu nowych szlaków o charakterze krajoznawczym, stworzeniu punktu informacji turystycznej, punktów obsługi turystów oraz poszerzeniu zakresu usług poza Środą Śląską. Ponadto warto zwiększyć nakłady na promocję i reklamę walorów turystycznych gminy, promocję imprez kulturalnych organizowanych w mieście oraz edukację lokalnej społeczności w zakresie walorów gminy oraz konieczności ich ochrony.

W zakresie ochrony i zwiększenia atrakcyjności krajobrazu należy przeznaczyć środki na ogólną poprawę estetyki, a zwłaszcza renowację rynku, rewaloryzację parku miejskiego, zagospodarowanie akwenu „Kajaki” w Środzie Śląskiej oraz rewaloryzację założeń pałacowo – parkowych w innych miejscowościach. Ponadto należy wyrazić troskę o zachowanie panoramy Środy Śląskiej od strony zachodniej oraz panoram miejscowości Święte, Bukówek i Chwalimierz. Priorytetem jednak jest ochrona walorów krajobrazowych północnej części gminy poprzez utworzenie na tym obszarze parku krajobrazowego i objęcie ochroną jako użytek ekologiczny starorzeczy i kompleksu łąk wilgotnych w okolicy Przedmościa. Ochroną należy objąć także kompleks lasów grądowych w okolicy Chwalimierza. Presja inwestycyjna na tym obszarze jest niezwykle duża ze względu na obecność bogatych złóż glin i piasków.

Podsumowanie

Aktywizacja turystyczna gminy jest bardzo istotnym czynnikiem jej rozwoju. Ma duży wpływ na gospodarkę, zwiększenie liczby miejsc pracy, podnosi atrakcyjność. Należy podjąć działania mające na celu zwiększenie atrakcyjności oraz kontynuować politykę władz regionalnych w zakresie promocji gminy. Nie wolno jednak zapominać o ochronie wartości krajobrazowych. Gmina może stać się atrakcją turystyczną ze względu na walory przyrodnicze (północna część) i bogactwo kulturowe (część południowa). Zaproponowane działania, wynikające z przeprowadzonych analiz, zwiększą atrakcyjność krajobrazu gminy i jednocześnie zapewnią zachowanie istniejących walorów dla przyszłych pokoleń, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju.

W artykule wykorzystano część badań prowadzonych w 2008 r. przez mgr inż. Urszulę Lentner w ramach pracy magisterskiej, za wiedzą i zgodą autorki.

Literatura

- Bartkowski T., 1986, Zastosowania geografii fizycznej, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa
- Europejska Konwencja Krajobrazowa, Explanatory Report, Florencja, 20 październik 2000
- Eyssymont R., Goliński M., 2003, Atlas historycznych miast Polski, tom 4 – Śląsk, Zeszyt 2 – Środa Śląska, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław
- Gołębski G. (red.), 2006, Kompendium wiedzy o turystyce, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa
- Kosiński W., 2000, Aktywizacja turystyczna małych miast. Aspekty architektoniczne i krajobrazowe, Politechnika Krakowska, Kraków
- Lentner U., 2008, Walory przyrodnicze i krajobrazowe w gminie Środa Śląska, praca magisterska
- Program rozwoju lokalnego na lata 2004 – 2008 gminy Środa Śląska, kwiecień 2004
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Środa Śląska, Środa Śląska, marzec 2000
- Śleszyński P., 2000, Ocena atrakcyjności wizualnej okolic Pińczowa, [w:] Prace i studia geograficzne, t. 27, s. 197 – 230, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego
- Zajadacz A., 1999, Motywy wyjazdów turystycznych na przykładzie turystów odwiedzających wybrane miasta Sudetów Zachodnich, [w:] Geoekologiczne podstawy badania i planowania krajobrazu rekreacyjnego, Problemy Ekologii Krajobrazu – tom V, s. 25 – 37, Bogucki Wyd. Naukowe
- Żerelik R. (red.), 2006, Środa Śląska – dzieje miasta wina i skarbów, Wyd. Gajt, Wrocław